

پرسی عوامل

فرهنگی-جامعه شناختی کلام

در زبان فارسی جوان

«پر مبنای متون»

انشایی مدرسه

جوانان ما و جوانان جهان چه زبانی را در گفتار و چه زبانی را در نوشتار به کار می‌برند؟ آیا زبان - که خود یک رفتار اجتماعی است - در رفتارهای اجتماعی دیگر تأثیر می‌گذارد؟ آیا توانش ارتباط زبانی جوانان با کنش‌های ارتباط زبانی آنان یکسان است و آیا جوانان از نظر کنش ارتباط زبانی از گوها و هنجارهای مناسب اجتماعی پیروی می‌کنند و آیا بر اساس این گوها و هنجارها قادرند ارتباط کلامی و نوشتاری شایسته‌ای در جامعه با هم سالان، کوچک‌ترها و بزرگ‌ترها برقرار سازند و بالاخره این که انتخاب الگوهای زبانی بر اساس چه عواملی شکل می‌گیرد، می‌تواند در برنامه ریزی زبانی هر جامعه بستر مناسبی را فراهم سازد و جهت درست‌گزینش الگوهای زبانی شفاهی و نوشتاری را برای برنامه ریزان درسی زبان و ادبیات ترسیم نماید. مقاله‌ی حاضر درآمدی برای یافتن پاسخ پرسش‌ها و ارائه‌ی الگوهای موردنظر است.

□ سهیلا صلاحی امفهان

پسر پایه‌ی سوم راهنمایی در سه منطقه‌ی شهر تهران (۱، ۱۲ و ۱۵) در سال تحصیلی ۷۷-۱۳۷۶ (مجموعاً ۲۲۶ انشا). انتخاب این منابع به سبب اهمیت درس انشا و نگارش است که اگرچه غالباً مورد بی‌مهری و کم‌توجهی برنامه‌ریزان آموزشی قرار می‌گیرد، با این حال، اهمیت بسزای آن را در پرورش امکانات بالقوه‌ی زبانی نمی‌توان نادیده گرفت. اگر به متون انشایی دانش‌آموزان نه به عنوان نوشته‌هایی از سر تفنن یا از روی اجبار و اکراه، بلکه به عنوان رفتار زبانی معناداری که بیانگر پدیده‌های فرهنگی و واقعیت‌های اجتماعی است، بنگریم، آن‌گاه با نظامی از نشانه‌ها و مناسبات درونی آن‌ها روبه‌رو خواهیم بود که به یاری روش‌های زبان‌شناختی می‌توان آن‌ها را بهتر درک کرد. لازم به یادآوری است که اهمیت این پژوهش در بازخوانی موقعیت فرهنگی-اجتماعی نوجوانان با توجه به رفتار زبانی آن‌هاست

اعضای یک جامعه زبانی در سنین مختلف، الگوهای رفتاری متفاوتی دارند که از جمله‌ی آن‌ها می‌توان به الگوهای رفتار زبانی اشاره کرد. یعنی رفتار زبانی انسان، مانند سایر جنبه‌های رفتار اجتماعی او. دارای یک الگوی ثابت، یکنواخت و بدون تغییر نیست و در طول زندگی و یا گذر از مراحل سنی مختلف دچار تحول می‌گردد.

با مطالعه‌ی عوامل فرهنگی-اجتماعی کلام، می‌توان به توصیف برخی الگوهای رفتار زبانی در هر مرحله‌ی سنی پرداخت. پژوهش حاضر نیز بر آن است تا با بررسی نقش عوامل فرهنگی-جامعه‌شناختی در ساختار و کاربرد زبان، توصیفی مناسب از رفتار زبانی نوجوانان ارائه دهد.

این تحقیق بر پایه‌ی منابعی است که به تعبیر پژوهشگران منابع ثانویه* نامیده می‌شوند و عبارت‌اند از: انشاهای دانش‌آموزان دختر و

که در نوشتارشان تظاهر یافته است. از سویی دیگر با توجه به این که در درس انشا چهار رکن اساسی «خوب گوش دادن»، «خوب نگاه کردن»، «خوب سخن گفتن» و «خوب نوشتن» به کار گرفته می شود، شناخت عمل کرد زبانی نوجوانان در بافت اجتماعی، می تواند راه گشای برنامه ریزان زبان (نوشتار) در تقویت و پرورش این چهار رکن گردد.

فرضیه های تحقیق

بر مبنای هدف اصلی پژوهش، فرضیه های زیر مورد مطالعه قرار می گیرد:

۱- از طریق بررسی بافت متنی^۱ و ساخت زبانی می توان نقش عوامل فرهنگی- اجتماعی را شناخت. منظور از بافت متنی این است که یک عنصر زبانی در چهارچوب چه متنی قرار گرفته است و جملات ماقبل و مابعد آن عنصر در داخل متن چه تأثیری در تبلور نقش و معنای آن دارد.

۲- از طریق بررسی بافت اجتماعی و کاربرد زبانی نیز می توان به نقش عوامل فرهنگی- اجتماعی پی برد. مراد از بافت اجتماعی، محیطی است که در آن مفاهیم تغییر می کنند. طبق نظر «هالییدی» (Halliday) بافت اجتماعی زبان می تواند بر حسب سه عامل تجزیه و تحلیل گردد: فحوای کلام، شکل کلام، حوزه ی کلام.

روش تحقیق

الف) حجم نمونه- با توجه به مباحثی که در علم آمار درباره ی نمونه گیری آورده شده است، حجم نمونه در این تحقیق محاسبه گردید و عدد ۲/۴ به دست آمد. از آن جا که احتمال می رفت در طی تحقیق، با مواردی روبه رو شویم که به متغیرهای مورد بررسی پاسخ ندهند، حجم نمونه حدود ۱۰٪ بیشتر در نظر گرفته شد.

ب) روش گزینش نمونه- ابتدا مناطق نوزده گانه ی آموزش و پرورش شهر تهران را به سه منطقه ی شمال، مرکز و جنوب، تقسیم کرده، پس از انتخاب مناطق ۱، ۱۲ و ۱۵، در هر منطقه، سه مدرسه ی راهنمایی دولتی، نمونه ی مردمی و غیرانتفاعی دخترانه و سه مدرسه ی دولتی، نمونه ی مردمی و غیرانتفاعی پسرانه انتخاب شدند. در هر مدرسه از دانش آموزان سال سوم راهنمایی خواسته شد تا انشایی با عنوان: «دوست دارید در گروه همسالانتان شما از دیگران اطاعت کنید یا آن ها از شما اطاعت کنند؟ چرا؟» بنویسند. سپس با توجه به برآورد حجم نمونه، به طور متوسط- و به تصادف- پانزده انشا از میان متون نوشته شده- در هر مدرسه- برگزیده شد. به این ترتیب شیوه ی گزینش، روش خوشه ای سه مرحله ای است.

ج) گردآوری اطلاعات- پس از مطالعه ی متون انشایی جمع آوری شده، نخست پرسش نامه هایی جهت گردآوری و طبقه بندی اطلاعات درباره ی عواملی که به نظر می رسد سبب تشخیص زبانی نوجوانان می گردد، تهیه و تنظیم شد و در مورد ۱۵٪ از کل حجم نمونه، اجرا گردید. پس از حذف مواردی که پاسخ گوی هدف این پژوهش نبود، سرانجام اطلاعات لازم در مورد بافت متنی و بافت اجتماعی هر انشا، در ۹ واحد اطلاعاتی ثبت شد. این واحدها عبارتند از:

واحد شماره ی (۱): اطلاعات مربوط به سازمان دهی انشا
واحد شماره ی (۲): اطلاعات مربوط به نشانه گذاری در انشا
واحد شماره ی (۳): اطلاعات مربوط به ساخت دستوری انشا
واحد شماره ی (۴): اطلاعات مربوط به نقش متنی در انشا
واحد شماره ی (۵): اطلاعات مربوط به فحوای کلام
واحد شماره ی (۶): اطلاعات مربوط به شکل کلام
واحد شماره ی (۷): اطلاعات مربوط به حوزه ی کلام (واژگان محتوایی)

واحد شماره ی (۸): اطلاعات مربوط به حوزه ی کلام (جملات خاص)
واحد شماره ی (۹): اطلاعات مربوط به حوزه ی کلام (مبانی فرهنگی- جامعه شناختی)

د) روش انجام پژوهش- با توجه به ماهیت موضوع مورد تحقیق و هدف آن، در این پژوهش از روش «اندازه گیری کمی»- که در آن کلیه ی موارد وقوع هر یک از ویژگی های زبانی در رفتار زبانی گویندگان مختلف شمارش و اندازه گیری می شود و میزان نسبی کاربرد هر یک از ویژگی های مورد نظر در رفتار زبانی گروه های مختلف محاسبه می گردد- بهره گرفته شده است.

یافته های تحقیق

الف) یافته های پژوهش درباره ی بافت متنی:

۱- ساخت زیربنایی متن- ساخت متنی یا طرح زیربنایی انشا شامل سازمان دهی و نقطه گذاری می باشد. منظور از سازمان دهی، پاراگراف بندی انشا در سه مقوله ی معنایی «مقدمه»، «متن» و «نتیجه گیری» است که سه مرحله ی مختلف تولید زبانی را نشان می دهند و وجود هر یک از آن ها در انشا، متن را از سادگی به سوی پیچیدگی سوق می دهد. به علاوه کاربرد صحیح آن ها فرد را قادر می سازد تا ارتباط زبانی مناسبی با دیگران برقرار سازد.

مراد از نقطه گذاری به کار بردن علامت ها و نشانه هایی است که خواندن و فهم درست مطالب را آسان و به رفع پاره ای از ابهام ها کمک می کند. چگونگی استفاده از این نشانه ها میزان توانایی فرد را در

فهم پذیر ساختن کلام خود نشان می دهد. اطلاعات حاصل از بررسی متون انشایی در این دو زمینه در جدول های شماره ی (۱) و (۲) آمده است:

نوع انشا	فراوانی	درصد
[- مقدمه، - نتیجه]	۴۷	۲۱
[+ مقدمه، - نتیجه]	۵۹	۲۶
[- مقدمه، + نتیجه]	۶۳	۲۸
[+ مقدمه، + نتیجه]	۵۷	۲۵
[+ مقدمه]	۱۱۶	۵۱
[- مقدمه]	۱۱۰	۴۹
[+ نتیجه]	۱۲۰	۵۳
[- نتیجه]	۱۰۶	۴۷
[+ مقدمه ی مناسب]	۷۲	۶۲
[- مقدمه ی مناسب]	۴۴	۳۸

جدول شماره ی ۱:

توزیع فراوانی و درصد سازمان دهی در متون انشایی

نوع انشا	فراوانی	درصد
[+ نشانه]	۱۹۸	۸۸
[- نشانه]	۲۸	۱۲
[+ پایانی، + غیر پایانی]	۸۸	۴۴
[+ پایانی، - غیر پایانی]	۱۱۰	۵۶

جدول شماره ی ۲:

توزیع فراوانی و درصد نقطه گذاری در متون انشایی

نوع جمله	فراوانی	درصد
جملات ساده	۲۱۲	۱۸
جملات همپایه	۴۲۴	۳۷
جملات ناهمپایه	۵۱۱	۴۵
تعداد کل جملات	۱۱۴۷	۱۰۰

جدول شماره ی ۳:

توزیع فراوانی- درصد ساختمانی جملات در متون انشایی

اطلاعات جدول شماره ی (۱) حاکی از آن است که نوجوانان از نظر توانش ارتباطی، از الگوها و هنجارهایی مناسب پیروی کرده و قادرند ارتباط زبانی مناسبی با دیگران برقرار سازند. به علاوه رفتار زبانی نوجوانان با توجه به مراحل تولید زبانی آن ها، در برآیند بین سادگی و پیچیدگی قرار دارد.

اطلاعات جدول شماره ی (۲) بیانگر آن است که نوجوانان با استفاده از نشانه ها در محور هم نشینی کلام (نشانه های پایانی و غیر پایانی) قادرند منظور خود را به دیگران تفهیم نمایند. البته علی رغم کاربردهای گوناگون نشانه ها، هر یک از علایم استفاده شده توسط دانش آموزان، غالباً بیانگر یک مورد کاربرد آن نشانه است و شاید از این امر بتوان نتیجه گرفت: همان طور که در رفتار زبانی نوجوانان، انتخاب های واحد و همسان شکل می گیرد، در رفتارهای اجتماعی آنان نیز گزینش های نسبتاً زیادی صورت می گیرد.

۲- ساخت دستوری- با توجه به ساختمان دستوری جملات (ساده، مرکب همپایه، مرکب ناهمپایه) نیز می توان به ویژگی سادگی یا پیچیدگی زبان نوجوانان پی برد. اطلاعات حاصل از بررسی متون انشایی در زمینه ی ساختمان جملات در جدول شماره ی (۳) آمده است.

اطلاعات جدول نشان دهنده ی آن است که ساختمان خاص جملات در نوشتار نوجوانان از گونه ی مرکب می باشد و تفاوت ۸٪ میان جملات مرکب همپایه و ناهمپایه در انشای دانش آموزان یک بار دیگر نیز ویژگی بینابینی سادگی و پیچیدگی را در رفتار زبانی آن ها نشان می دهد.

به علاوه بررسی خطاها در متون انشایی دانش آموزان حکایت از آن دارد که اشکالات دستوری در زبان نوجوانان بیشتر از نوع خطاهای موضعی^۲ است و نه خطاهای کلی^۳ زبانی. (رجوع شود به اصل طرح پژوهشی) و از این جا نیز می توان به میزان موفقیت نوجوانان در توانمندی ارتباطی آن ها پی برد.

۳- نقش متن- مراد از نقش متن، کنش های زبانی^۴ است که برای خلق متن نوشتاری یا گفتاری به کار برده می شود. طبق نظریه ی «سرل» (Searle) کنش های گفتاری را به پنج طبقه می توان تقسیم کرد: تعهدی، اظهاری، بیانی، دستوری و گزارشی. اطلاعات حاصل از بررسی متون انشایی در زمینه ی کنش های گفتاری در جدول شماره ی (۴) آمده است.

چنان که جدول نشان می دهد به طور کلی نوجوانان، بالاترین توفیق کلامی را در بیان احساسات خود دارند و پس از آن به ترتیب کنش های کلامی گزارشی، دستوری، تعهدی و اظهاری قرار دارد. اگر بتوان کنش های بیانی، گزارشی و اظهاری را کنش های غیرفعال- با توجه به نوشتار دانش آموزان- و کنش های دستوری و

تعهدی را - نیز با توجه به نوشتار دانش آموزان - کنش های زبانی فعال دانست که رفتارهای ارادی در پی دارند، در آن صورت اکثریت کنش های کلامی نوجوانان، غیرفعال و فاقد پیآمدهای عملی

نوع کنش (نقش)	فراوانی	درصد
بیانی	۸۹	۳۹
گزارشی	۷۶	۳۴
دستوری	۳۹	۱۷
تعهدی	۱۶	۷
اظهاری	۶	۳

جدول شماره ۴:

توزیع فراوانی درصد کنش های گفتاری در متون انشایی

سبک	فراوانی	درصد
بسیار رسمی	۷	۳
رسمی	۵۴	۲۴
غیر رسمی	۱۵۹	۷۰
بسیار غیر رسمی	۶	۳

جدول شماره ۵:

توزیع فراوانی درصد سبک نگارش در متون انشایی

حوزه ی واژگانی	فراوانی	درصد
نهاد خانواده	۱۶۰	۱۳
نهاد تعلیم و تربیت	۲۸۳	۲۴
نهاد دین و مذهب	۴۴۲	۳۷
نهاد سیاست و حکومت	۳۱۰	۲۶
نهاد خانواده	۲۴	۹
نهاد تعلیم و تربیت	۴۹	۱۷
نهاد دین و مذهب	۸۴	۳۰
نهاد سیاست و حکومت	۱۲۲	۴۴

جدول شماره ۶:

توزیع فراوانی درصد گونه ها و نمونه های واژگانی در متون انشایی

است.

بنا به دیدگاه «براون» (Brown) و «آلن» (Allen)، از نظر نقش تشریفاتی نیز، روی کرد نوجوانان به تشریفات آغازین در کلام (نام و یاد خدا، شعر، کلمات قصار، موارد دیگر) بسیار قابل توجه است و این امر به سبب الگوبندی فرهنگی - اجتماعی، در آنان می باشد.

(ب) یافته های پژوهش در خصوص بافت اجتماعی:

۱- فحوای کلام - به شرکت کنندگانی اشاره می کند که در مبادله ی معانی دخالت دارند و نحوه ی ارتباط اجتماعی آنان را بر اساس جایگاه منزلتی نشان می دهد.

بررسی عمل کرد عنصر فعل و عنصر ضمیر در متون انشایی، حکایت از آن دارد که در کلام نوجوانان به طور معمول «فعل»، نقشی در نشان دادن رابطه ی اجتماعی بین دو طرف گفت و گو ندارد. (لازم به ذکر است که در این جا یک استثنای بسیار جالب توجه به چشم می خورد و آن این که در حریم معصومین (ع) عنصر فعل صورت نشان دار مؤدبانه همراه با بار عاطفی مثبت را ظاهر می نماید.) هم چنین در کلام نوجوانان، عنصر ضمیر، شاخص مهمی برای نشان دادن رابطه ی اجتماعی بین دو طرف گفت و گو است.

۲- شکل کلام - به نقش زبان در شرایط خاص اشاره دارد و از آن جا که متون انشایی به صورت نوشتاری تنظیم شده اند، به بررسی نوع زبان یا شیوه ی بیان در نوشتار، یعنی سبک آن پرداخته می شود، اطلاعات حاصل از بررسی متون انشایی در زمینه ی سبک نگارش در جدول شماره ی (۵) آمده است.

پس آن که از اطلاعات جدول برمی آید در محدوده ی موضوعات اجتماعی (موضوع انشا) زبان مورد استفاده ی نوجوانان، بیشترین گرایش را به شیوه ای میان رسمیت و غیررسمی بودن با تمایل بیشتر به سمت غیررسمی بودن دارد. و شاید یکی از علل های این امر حضور غیررسمی نوجوانان در مسایل اجتماعی باشد. لازم به ذکر است که تفاوت سبک رسمی و غیررسمی در زبان نوجوانان تفاوتی دستوری، واژگانی و آوایی است. در متون انشایی دانش آموزان، سیاق های زیر به ترتیب بالاترین کاربرد را دارند:

سیاق اجتماعی، سیاق مذهبی، سیاق ادبی و سیاق روان شناختی.

۳- حوزه ی کلام - به آنچه در متن می آید و مورد بحث و گفت و گو قرار می گیرد اشاره دارد.

I واژگان محتوایی: نتایج بررسی واژگانی در متون انشایی در جدول شماره ی (۶) آمده است.

اطلاعات جدول نشانگر آن است که: بالاترین بسامد وقوع گونه های واژگانی مربوط به نهاد دین و مذهب است. در واقع حضور واژگان دینی در سراسر متون، بستر اندیشه های فردی و اجتماعی را به خوبی نشان می دهد. (این مسأله به خصوص) در نشان

این مبانی در متون انشایی می‌توان به چهار اصل: ظلم ستیزی و زیربار زور نرفتن، اصالت حق، مشارکت فکری و نفع‌گرایی در میان نوجوانان اشاره کرد.

چند پیشنهاد

در راستای نتایج به دست آمده و آنچه در ضمن تحقیق به نظر نگارنده رسیده است، پیشنهادهایی جهت پژوهش‌های آتی ارائه می‌گردد:

۱- رسیدن به نتایج دقیق‌تر در توصیف ویژگی‌های رفتار زبانی نوجوانان، نیاز به تحقیق در محدوده‌ای وسیع‌تر از شهر تهران و زمینه‌ای گسترده‌تر از متون انشایی دارد.

۲- در سال‌های مختلف دوران نوجوانی، تحوّل رفتار زبانی قابل مطالعه است. بنابراین پیشنهاد می‌گردد نه تنها در یک دوره‌ی خاص، حتی در سنین مختلف دوران نوجوانی نیز، تحقیقات و بررسی‌هایی جهت شناخت ویژگی‌های زبانی نوجوانان انجام گیرد.

۳- تأثیر پدیده‌های مختلف اجتماعی زبان، به طور کلی بررسی گردد، تا تأثیر «عصر» و «نسل» در رفتار زبانی روشن شود. به عنوان مثال واژگانی نظیر «همه‌پرسی» یا «نظرسنجی» در ارتباط با عصر خاصی در زبان راه می‌یابند، و نیز واژگانی مانند «رپ» یا «هوی» نیز در میان نسل خاصی کاربرد دارند.

۴- استفاده از کلیشه‌های فرهنگی، ایدئولوژیکی، ادبی و زبانی به طور گسترده مورد مطالعه قرار گیرد تا تأثیر فراگیر متون مقدّس و نیز متون ارزشمند ادبی بر زبان، که تا حدودی از دگرگونی‌های آن جلوگیری می‌کنند، روشن گردد.

۵- پیشنهاد می‌گردد از نتایج این تحقیق در امر «برنامه‌ریزی زبان نوشتاری» و «تدریس انشا» در پژوهش‌های آموزش و پرورش استفاده شود.

دادن ویژگی‌های زبانی نسل حاضر حائز اهمیت است. نهاد سیاست و حکومت، دارای گسترده‌ترین نمونه‌های واژگانی می‌باشد و این امر می‌تواند بیانگر توسعه‌ی فرهنگ سیاسی-اجتماعی در میان نوجوانان باشد (در این‌جا نیز تأثیر زمان بررسی و تحقیق، قابل توجه است) و ازگان مربوط به نهاد خانواده و نهاد تعلیم و تربیت اگرچه نمونه‌هایی نسبتاً محدود دارند، لیکن با توجه به فراوانی اقلام پرسامد، ظاهراً، واژگانی مأنوس و زودیاب هستند.

II جملات خاص (کلیشه‌ها): کلیشه‌ها به منزله‌ی کدهای فرهنگی‌ای هستند که کدهای دیگر، (اعتقادی، ادبی، زبانی) را در خدمت می‌گیرند تا بیان بکر نویسنده را به تکرار و تذکر مجدّد سخنان قالبی تبدیل نمایند. با نگاهی به عمل کرد جملات خاص و کلیشه‌ها در متون انشایی دانش‌آموزان می‌توان دریافت که:

۱- کدهای فرهنگی، عامل تشخیص و برجستگی زبان در حوزه‌ی کلام می‌باشند، به علاوه از طریق این کدها می‌توان به ساختار فرهنگی موجود در جامعه پی برد.

۲- کدهای اعتقادی، عمدتاً برای استدلال‌های نقلی به کار گرفته شده‌اند، که البته در این راستا آیات، قوی‌تر از احادیث عمل می‌کنند.

۳- کدهای ادبی (اشعار) برای تأکید بر آنچه ذکر شده، به کار رفته‌اند.

۴- و بالاخره کدهای زبان (ضرب‌المثل‌ها)، حجّت‌هایی موجه‌اند که تجربه آن‌ها را به یقین میدگ کرده است.

III مبانی فرهنگی-جامعه‌شناختی کلام: اگرچه اندیشه‌ها همواره نمی‌توان تنها به کلام تقلیل داد، اما از آن‌جا که کلام با اوضاع اجتماعی تعامل دارد، به یاری آن می‌توان به اندیشه‌هایی که بیانگر مبانی فرهنگی-اجتماعی عصر حاضر هستند، پی برد. از جمله‌ی

منابع و مأخذ:

- احمدی گیوی، حسن و دیگران، زبان و نگارش فارسی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تهران، ۱۳۶۷
- الس، ثووان و همکاران، زبان‌شناسی کاربردی، ترجمه محمود الیاسی، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۲
- باطنی، محمدرضا، مسایل زبان‌شناسی نوین، چاپ چهارم، انتشارات آگاه، ۱۳۷۴
- پدرام، مسعود، «فراگفت‌مان شریعتی»، جامعه، سال یکم، شماره‌ی ۹۵ (۳۱ خرداد ۱۳۷۷)
- پراید، ج. ب، جامعه‌شناسی یادگیری و تدریس زبان، ترجمه سیداکبر میرحسینی، امیرکبیر، ۱۳۷۳
- ترادگیل، پیتر، زبان‌شناسی اجتماعی، ترجمه محمد طباطبایی، انتشارات آگاه، ۱۳۷۶
- دلاور، علی، روش‌های آماری در روان‌شناسی و علوم تربیتی، چاپ پنجم، انتشارات دانشگاه پیام‌نور، ۱۳۷۱
- ریچاردز، جک و دیگران، فرهنگ توضیحی زبان‌شناسی کاربردی لانگمن، ترجمان حسین وثوقی و سیداکبر میرحسینی، چاپ دوم، انتشارات مرکز ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۷۵
- فلاد، جیمز و پیتراچ سالوس، زبان و مهارت‌های زبانی، ترجمه علی آخشینی، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۹
- لطفی پور سعیدی، کاظم، «درآمدی به سخن‌کاوی»، مجله‌ی زبان‌شناسی، سال نهم، شماره‌ی ۱ (بهار و تابستان ۱۳۷۱)
- مدرسی، یحیی، درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان، چاپ اول، مؤسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۸
- موسوی، نوشین، گزارش از سمینار انشا، رشد آموزش ادب فارسی، سال هشتم، شماره‌ی ۳۲ (بهار ۱۳۷۲)

زیرنویس

* منابع ثانویه منابعی هستند که برخلاف منابع اولیه، از مطالب زنده و ضبط شده روی نوار کاست به دست نیامده‌اند.

1. Schema
2. Local errors
3. global errors
4. Speech acts